

Tendències socials al País Valencià

Rafael Castelló

La tasca de sintetitzar en poques pàgines una anàlisi de la situació i tendències de l'estructura social valenciana a principis del segle XXI no és precisament fàcil. La comença es fa més complexa, encara, en escriure en un moment concret de la història marcat per una crisi generalitzada del sistema social. La crisi econòmica esclatà en el sistema financer, però ha arrossegat situacions crítiques en altres àmbits de la vida social: formació, ocupació, oci, salut, etc. No és un moment, per tant, d'estabilitat d'allò que volem observar: tot el contrari, el nostre objecte d'observació és mou, i a més ràpidament, amb la qual cosa la seua visibilitat es dificulta.

Aquestes dificultats, però, han d'engrescar-nos a mirar amb més atenció, hem d'atendre aspectes molts diversos, ja que en moments de tanta variabilitat, la indeterminació augmenta. L'evolució social genera a hores d'ara un increment accelerat de les contingències en les vides de les persones. Els processos de globalització i d'individualització agreugen la incertesa quotidiana: incertesa històrica (la globalització) i incertesa biogràfica (la individualització).

Tot plegat provoca una reducció accelerada de la predictibilitat, l'augment dels antagonismes, la disminució de les complementaritats, la multiplicació de conflictes... En aquesta situació els vells programes institucionals fallen i calen estratègies obertes a la participació i a la diversitat. Perquè el resultat de tota aquesta incertesa mal gestionada, mal organitzada, és la inseguretat i la desprotecció: és la por. I hem d'intentar evitar que aquesta por ens paralitze o, pitjor encara, que ens faça tornar enrere.

És des de les persones en societat que hem de pensar la situació que vivim. És des de la sociologia des d'on escric: la societat com a punt de mira. Una societat entesa com el lloc on les persones ens responsabilitzem les unes de les altres, on donem i rebem, on interactuem cada dia, en àmbits ben diversos, que afecten la nostra vida. Tothom es troba inserit en diverses xarxes d'intercanvi i interacció simultàniament (les dels nostres cossos amb l'ecosistema, les de producció de béns i serveis, les de poder i control recíproc, les de les pors i les creences). Fet i fet, xarxes d'intercanvis afectius, econòmics, polítics i culturals. En la vida social, aquests àmbits d'acció i les xarxes que generen es superposen, es mesclen, interactuen. Tanmateix, mantenen certa autonomia relativa. Els diversos àmbits tenen les seues pròpies regles i

Rafael Castelló Cogollos és professor del Departament de Sociologia i Antropologia Social de la Universitat de València.

esquemes de funcionament, i també valoritzen els recursos que són més efectius en els intercanvis i interaccions socials que s'hi desenvolupen. Mirem des d'aquesta realitat complexa, la societat, i mirem cap a l'economia, per veure com ens afecta i com afectem la producció i el consum de béns i serveis, i mirem cap a la política per veure com ens afecten i com afectem els processos col·lectius de presa de decisions, i mirem cap a la cultura per veure com afectem i ens afecten els processos de construcció simbòlica.

La realitat social és doblement dual, és material i immaterial alhora, i també és resultat de la determinació i l'arbitrarietat en proporcions diverses. Està construïda al mateix temps amb recursos materials i immaterials i amb relacions mentals i físiques. A més, s'enfronta amb exigències ètiques respecte a la distribució/assignació d'aquests recursos i relacions, siguin materials o immaterials, la qual cosa ens permet un punt de mira des d'on observar amb molta claredat la indestruïble relació entre els principis d'igualtat, llibertat i solidaritat. Des de l'estructura social podem observar les posicions relatives ocupades pels diversos col·lectius socials, i així les distàncies que els separen i les relacions que els uneixen, de manera que ens és més fàcil d'analitzar les pràctiques col·lectives generades i, per tant, les línies d'acció estratègiques, conscientment volgudes o no, que ens acosten o distancien, dels principis (finalitats) que acabem d'esmentar.

En aquest context d'individualització i globalització, la delimitació del País Valencià com a unitat d'anàlisi social no deixa de ser problemàtica. Els fluxos i relacions econòmiques, les xarxes de producció i consum, ultrapassen a bastament l'espai

geogràfic de referència. Les jerarquies i relacions de poder polític van més enllà i més ençà de l'espai polític valencià. Les definicions, codis i símbols que emprem en les nostres relacions són compartits amb espais diversos que, també, filtren en ambdós sentits els límits del territori i, amb les noves tecnologies de la comunicació, fins i tot es desterritorialitzen. Amb tot, i sent conscients de les limitacions apuntades, podem entendre i assumir la convenció de considerar l'espai geogràfic delimitat políticament per l'anomenada Comunitat Autònoma Valenciana, com un espai d'acció col·lectiva amb capacitat per generar un subjecte col·lectiu i, d'aquesta manera, considerar el País Valencià com a unitat d'anàlisi social.

L'1 de gener de 2010 hi havia empadronades al territori valencià 5.111.706 persones, de les quals el 50,3% eren dones. Això significa que en 10 anys la població resident al País Valencià havia augmentat més d'1 milió de persones, ja que en la mateixa data de l'any 2000, hi vivien 4.041.673 persones, amb un 50,9% de dones. Per consegüent, la taxa mitjana de creixement demogràfic anual del període 2000-2010 ha estat del 2,4%. Una taxa bastant elevada si pensem que cal recular fins a la dècada de màxim creixement demogràfic del segle passat, la que va de 1960 a 1970, per trobar una taxa comparable (de fet, pràcticament idèntica). Així doncs, al País Valencià acabem de tancar una dècada amb un increment de població de dimensió similar a l'experimentat durant el període de màxima expansió social del nostre territori, amb totes les conseqüències que això pot comportar.

La dècada dels seixanta del segle passat fou un punt d'inflexió en l'evolució

de tots els àmbits de la vida social al País Valencià: un punt d'inflexió en l'estructura econòmica, en la vida política i en la vida cultural. I ara la primera dècada del segle XXI, la que s'acaba de tancar, amb el temps també es constituirà en un punt d'inflexió en l'evolució de la societat valenciana. I la crisi que ara experimentem, que és global, però especialment intensa al País Valencià, no és aliena als processos específics viscuts per la societat valenciana.

La qüestió que se'ns planteja és: com ha afectat aquest canvi de dimensió els processos de canvi social que ja s'esdevenien dins la societat valenciana? Cap a on apunten les tendències socials lligades a aquests canvis?

COMPONENTS DEL CREIXEMENT DEMOGRÀFIC: EL PREDOMINI DELS MOVIMENTS MIGRATORIS

Durant els darrers vint anys del segle passat, la societat valenciana venia experimentant un procés d'envelliment demogràfic bastant accelerat, provocat per la constant reducció dels índexs de fecunditat en combinació amb la creixent esperança de vida de la població. Amb aquests motors, l'índex d'envelliment es va més que duplicar, en passar del 25,9%¹ el 1981 al 55,9% el 2000. Aquesta tendència de creixent envelliment mitjà no es veu interrompuda pels canvis viscuts durant la primera dècada del segle XXI, ja que el 2010 l'índex d'envelliment de la societat valenciana se situava en el 65,8%: per cada 3 persones amb una edat inferior als 25 anys, hi ha 2 amb una edat superior als 64 anys. Aquesta tendència és aparentment contradictòria en una societat amb taxes de creixement demogràfic anual

del 2,4%, però podem compatibilitzar aquestes observacions si ens fixem en els components del creixement demogràfic.

Si mirem la piràmide d'edats de la població valenciana, veurem que el grup d'edat que menys ha crescut en la darrera dècada és la població de menys de 25 anys, que ho ha fet a una taxa mitjana anual del 0,6% (quatre vegades menys que la població total), mentre que la població de més de 64 anys ha crescut al 2,3% anual. Però, aleshores, com és que la població total ha crescut més? Doncs, perquè el creixement demogràfic valencià de la darrera dècada s'ha produït molt especialment en la franja de població que té entre 25 i 64 anys, que ha crescut a una taxa anual mitjana de quasi el 3%. L'efecte d'aquests diferencials de creixement és que si bé l'índex d'envelliment continua augmentant, les taxes de dependència (població de menys de 25 anys i de més de 64 anys per cada 100 persones entre 25 i 64 anys) es veuen reduïdes, en passar del 85,8% al 72,9%. Gràcies a l'escàs creixement de la població infantil i juvenil, i el fort augment de la població adulta, podem atendre millor la dependència senil.

Efectivament, el fort creixement demogràfic valencià de la darrera dècada no s'ha produït com a resultat d'un important creixement natural (diferència entre naixements i defuncions), sinó per l'arribada de població d'altres territoris. Així com en la dècada dels seixanta del segle passat, l'augment demogràfic provenia d'una combinació pràcticament 50/50 entre el creixement natural i el resultant dels moviments migratoris, en la primera dècada del segle XXI, l'augment de més d'un milió de residents al territori valencià prové un 10% del diferencial entre els naixements

i les defuncions produïdes durant el període i el 90% restant del saldo migratori positiu.

Al País Valencià, d'ençà de la dècada dels seixanta del segle passat, hi viu molta gent nascuda a la resta d'Espanya, procedent sobretot de Castella-La Manxa i Andalusia. L'any 2000, uns 873.325 residents al territori valencià havien nascut en una altra comunitat autònoma, una xifra que el 2010 es quedava en 873.095 persones. Pràcticament la mateixa quantitat, res no hi havia canviat. Aparentment. Perquè atès que la població sí que ha augmentat, resulta que si el 2000 representaven el 21,3%, el 2010 només n'eren el 17,1%. Ara bé, la població resident al territori valencià nascuda fora de territori espanyol ha augmentat molt: el 1995 era de 57.762 persones i el 2000 d'unes 205.830, però el 2010 havia pujat a quasi un milió, concretament 970.254, tot passant del 5% l'any 2000 al 19% el 2010.

Aquesta dinàmica demogràfica genera, sens dubte, modulacions rellevants en les tendències en tots els àmbits de la vida social: en l'àmbit de les relacions entre gèneres i generacions, en l'àmbit de les relacions de producció i consum, en l'àmbit de la presa de decisions col·lectives i en l'àmbit de les relacions i intercanvis simbòlics.

RELACIONS ENTRE GÈNERES I ENTRE GENERACIONS

En el decurs de la darrera dècada, les dones residents al País Valencià han alterat ben poc les seues pautes de fecunditat. A mitjan dècada dels setanta del darrer segle, les dones valencianes tenien una mitjana pròxima als 3 fills, la qual cosa explica en

part els forts creixements demogràfics de l'època, així com la tendència a tenir una elevada població jove. L'any 2000 aquesta mitjana havia caigut als 1,26 fills per dona, mentre que el 2009 se situava en 1,33.

Per altra banda, l'esperança de vida mitjana no ha parat de créixer i si l'any 2000 se situava en 78,7 anys, el 2009 era de 81,2. Sabem fa temps que l'esperança de vida femenina és superior a la masculina (84,1 anys enfront de 78,3 anys, en 2009), la qual cosa provoca que entre la població de més de 64 anys hi haja prou més dones que no homes. I, lògicament, una tendència a una major presència de població femenina en la població total. El fet que la presència femenina haja passat del 50,3% al 50,9%, amb un creixement molt feble, és degut igualment a la forma de créixer, ja que entre la població immigrant la presència masculina és bastant superior a la femenina.

El fet que les dones valencianes no hagen de tenir molts fills per tal de mantenir la població i el fet que l'esperança de vida no pare de créixer són dues bones notícies per a la societat valenciana. És ben cert que generen necessitats de canvi social, ja que provoquen tensions en les formes que tenim d'organitzar el nostre benestar, però la resposta davant aquestes tensions no pot ser una tornada enrere en aquests guanys col·lectius.

Les dones valencianes han viscut un procés d'emancipació, que és potser un dels processos socials més rellevants de la nostra història recent. Poder mantenir la població amb pocs naixements, ha alliberat molts recursos de temps sobretot de les dones, que així poden dedicar-se a activitats més diverses: econòmiques, polítiques i culturals. Sens dubte, és un dels efectes dels processos d'individualització sobre l'estructura social.

Si les dones tenen menys fills perquè tenen major capacitat de decisió sobre les seues biografies, ens hem de preguntar per les condicions d'entorn que els faciliten o dificulten les coses a l'hora de prendre decisions. L'índex de fecunditat mitjana de les dones valencianes (1,33) ara es troba per sota de l'espanyol (1,39) i de la mitjana de la Unió Europea (1,60). Les enquestes sociodemogràfiques fetes a països occidentals ens indiquen que les preferències femenines respecte a la seua fecunditat se situen al voltant dels 2 fills per dona de mitjana que, d'altra banda, és el nivell de reproducció generacional. I, certament, hi ha societats europees avançades en el procés d'individualització que tenen índexs de fecunditat molt pròxims a aquest desig de les dones: Suècia (1,98), Dinamarca (1,97), Finlàndia (1,87) o Holanda (1,79).

L'explicació és complexa, ja que implica aspectes molt diversos de la vida social. En termes econòmics i polítics, aquests països tenen un tractament de la desigualtat de gènere molt més avançat. El risc de pobresa de les dones al País Valencià és molt similar (lleugerament superior) al d'Espanya, i abans de les polítiques socials, descomptant-ne l'efecte, també ho és, d'elevat, el de països com Suècia o Finlàndia: al voltant del 28% de les dones dels territoris esmentats s'hi troben en risc de pobresa en condicions de mercat, una dada que ens hauria de fer reflexionar molt seriosament. Ara bé, mentre Suècia o Finlàndia, amb les seues polítiques socials, redueixen aquest risc inicial a la meitat (aproximadament al 14%), a Espanya (i al País Valencià) no cau per sota del 21%. La desigualtat contractual i salarial entre homes i dones, les polítiques socials per a famílies monoparentals, els permisos de

maternitat/paternitat, etc. tenen efectes importants sobre les decisions de les dones, pel que fa a la maternitat i, per tant, sobre els índexs de fecunditat.

Si afegim algunes qüestions culturals, el diferencial amb el nord d'Europa augmenta. Països de tradició catòlica i amb processos de modernització retardats afecten les opcions de maternitat, tot concentrant-les molt en les dones que estan casades. Així, els fills tinguts fora del matrimoni, que són als països escandinaus al voltant del 54% de tots els naixements, al País Valencià hi són només el 33,2%, i fa 10 anys n'eren la meitat (el 16%).

Altres aspectes que condicionen el nombre de fills són compartits pel País Valencià i els països europeus de referència, com ara la dilació en l'edat en què les dones són mares per primera vegada, que es veu afectada pel l'ajornament del matrimoni, la progressiva adquisició de nivells educatius i la incorporació de les dones al mercat laboral. En les dues últimes dècades, les que van de 1991 a 2009, l'edat mitjana en què les dones valencianes tenen el seu primer fill ha augmentat en quasi dos anys, en passar dels 29,1 als 30,9 anys. Una demora que va acompanyada per la de l'edat mitjana de contraure matrimoni que passa dels 25,6 als 30,1, tot diferint-se en 4,5 anys de mitjana. És ben cert que les dones valencianes d'origen al·lòcton tenen el seu primer fill a una edat més primerenca (28,8 anys, en 2009) que la població femenina d'origen espanyol (31,7 anys, en 2009), però el seu impacte sobre la mitjana global no genera cap canvi de tendència, si de cas introdueix major lentitud en aquesta tendència.

Així doncs, els canvis en l'estructura de la població resident, provocats per l'arribada d'immigració, no alteren de forma

significativa les tendències que venia experimentant la societat valenciana en els seus comportaments demogràfics bàsics: més enllà de reduir l'índex de dependència, ni les tendències d'envelliment, d'augment de l'esperança de vida, de baixos nivells en l'índex de fecunditat, ni els retards en l'edat del matrimoni de les dones i en l'edat de la primera maternitat, no s'han vist gaire modificats en el mitjà termini.

I és que les dones s'han fet presents amb ganes als espais tradicionalment reservats als homes. El 2009, el 21,4% de les dones residents al País Valencià disposaven de formació universitària: una proporció similar a la dels homes (21,3%). Tanmateix, si ens fixem en la població més jove, resulta que les dones presenten índexs formatius bastant superiors: mentre que el 29,3% dels homes entre 25 i 34 anys disposen d'estudis de nivell universitari, el 40,6% de les dones de la mateixa edat han aconseguit aquest nivell formatiu.

Això es reflecteix també en la població activa valenciana, que ha crescut significativament durant la darrera dècada, en passar d'1.844.500 a 2.566.600, entre l'any 2000 i el 2009, ja que en eixa població activa del 2009, el 43,5% eren dones, quan n'eren el 39,7% el 2000 i el 35,7% el 1991. Per tant, si la taxa d'activitat del País Valencià ha crescut, que ho ha fet, ha estat gràcies a la incorporació progressiva de les dones al mercat laboral, que manté aquesta tendència iniciada a mitjan dècada dels vuitanta del segle passat. Tant és així que les taxes d'atur de les dones, que tradicionalment han estat bastant superiors a les dels homes, i especialment en èpoques de crisi, en l'actual crisi se situen a un nivell similar. Una altra cosa és el diferencial de salaris entre homes i dones, que continua

assenyalant un tracte desigual: els salaris femenins s'hi troben, de mitjana, al 77% dels salaris masculins, sent els diferencials més grans com més baix és el nivell ocupacional. Tampoc la dedicació temporal a les tasques de la llar s'ha vist equilibrada. De fet, encara que l'augment de les taxes d'activitat femenina s'ha produït a costa d'una reducció de la inactivitat de mercat deguda a la dedicació a les «tasques de la llar» (el 1977 s'hi dedicaven més de 700.000 dones, mentre que el 2009 ho feien unes 400.000), les enquestes d'usos del temps ens indiquen que les dones continuen dedicant prou més hores diàries a les faenes domèstiques i a la cura de familiars que no els homes: la coneguda com a doble jornada.

Ens trobem, doncs, amb una forta tendència cap a la igualtat de gènere que es veu entrebancada per aspectes significatius, com ara el desnivell salarial o la dedicació a les tasques de la llar, que contradiuen les expectatives femenines i posen en crisi les regles tradicionals de relació entre homes i dones. Aquesta crisi es reflecteix en pràctiques que van de la més escabrosa violència de gènere a l'endarreriment del matrimoni i la maternitat, passant per la fugida absoluta de les relacions regulades pel tradicional matrimoni i el patriarcat.

Tot plegat provoca una àmplia diversificació de les formes de convivència a les llars valencianes. L'esperança de vida creixent, especialment de les dones, la reducció del nombre de fills, els matrimonis, les ruptures matrimonials i les reconstitucions de vida en parella (el 2009, al País Valencià, per cada quatre matrimonis celebrats es van produir tres divorcis) o la mort de cònjuges en edat avançada, provoquen que les formes familiars siguin molt diverses, i la dimensió de les llars es veja progressivament reduïda.

La dimensió mitjana de les llars el 2009 es quedava en 2,6 persones, quan el 1991 era de 3,3. Les llars unipersonals augmenten de manera molt significativa entre les persones majors de 65 anys, majoritàriament dones, i entre la població jove (*singles*).

Un dels resultats d'aquestes reestructuracions de les llars és que, malgrat la major capacitat de supervivència de la població, es produeix una reducció de la convivència intergeneracional: cada vegada és més freqüent que les llars valencianes estiguen composades per una sola generació, mentre que fa algunes dècades era fàcil trobar llars amb convivència de tres generacions.

RELACIONS DE PRODUCCIÓ I CONSUM

La producció ha crescut a una taxa anual mitjana inferior al creixement demogràfic, entre 2000 i 2010. Venia fent-ho més ràpidament fins a l'any 2008, però la crisi ha produït una frenada productiva que provoca que, en finalitzar la dècada, la producció haja crescut menys que la població. El desajust s'incrementa, si el que considerem és el creixement de la població activa, que ho ha fet més ràpidament que la població total. Això significa que, de mitjana, s'ha produït una pèrdua relativa de recursos materials per càpita, i a més a més una subutilització dels recursos de treball disponibles.

Aquesta evolució de la producció no s'ha produït de manera homogènia en tots els sectors. D'una banda, l'agricultura es troba estancada als nivells baixos als que es va situar fa algunes dècades i per cada 100€ produïts el 2000, se'n produïren 100,2 el 2010. Però, de l'altra, el sector industrial ha experimentat una reducció productiva

bastant significativa i per cada 100€ que va produir el 2000, se'n produïren 86,3 el 2010. El subsector industrial que s'ha vist més perjudicat en l'evolució de la darrera dècada ha estat el del tèxtil, confecció, cuir i calcer, que si produïa 100€ el 2000, en produïa 68,9 el 2009.

L'economia valenciana ha experimentat un procés de terciarització fins al punt que, en aquests moments, per cada 3€ produïts al País Valencià més de 2€ surten del sector serveis. També el sector de la construcció ha conegut creixements espectaculars, però, en arribar 2007-2008, va frenar bruscament la seua tendència i, ara com ara, el seu creixement de la dècada es troba per sota de la mitjana del conjunt de l'economia. En definitiva, les úniques activitats que durant aquesta darrera dècada han guanyat pes relatiu en l'economia valenciana han estat la construcció, la intermediació financera, les immobiliàries i els serveis empresarials. Tota la resta de sectors econòmics valencians bé han mantingut la seua presència relativa, bé n'han perdut.

En definitiva, la crisi ha tingut efectes diferencials segons sectors: ha accelerat el procés de desindustrialització que venia experimentant l'economia valenciana durant tota la primera dècada del segle XXI, i ha frenat el creixement que experimentaven els sectors de la construcció i dels serveis. La resultant és que al País Valencià, el 2,2% de la producció prové del sector agrícola, el 16,1% del sector industrial, l'11,5% de la construcció i el 70,2% del sector serveis.

Tot això s'ha produït, a més a més, amb una pèrdua relativa de la remuneració dels assalariats (treball), en comparació amb els excedents bruts d'exploació (remuneració del capital). Una pèrdua que es produeix durant tota la dècada, i que no cal esperar

a la crisi per comprovar. Si el 2000, al País Valencià, per cada 100€ d'excedents n'hi havia 123,2 de remuneració d'assalariats, el 2009 n'hi trobàvem només 109,8€. Això ens indica que les remuneracions del capital guanyen pes relatiu en l'economia valenciana, la qual cosa podria ser una bona notícia, si ens trobàrem davant d'un procés d'inversió en la indústria o en la millora del sector serveis, però no és el nostre cas. De fet, els sectors on el pes de les remuneracions del capital guanyen més són la construcció, l'educació i la intermediació financera, dels quals només la construcció mostra un índex de formació bruta de capital (inversió) superior a la mitjana. La qual cosa ens fa pensar, més aviat, en els processos especulatius lligats a la construcció i el seu finançament, però també en la privatització educativa experimentada per la societat valenciana durant la darrera dècada.

Ja sabem que l'estructura salarial valenciana es troba per sota de l'espanyola. Els treballadors i treballadores valencianes ingressen salaris mitjans per sota de la mitjana espanyola: ja fa temps que això passa, i no s'ha corregit. Ara bé, pot ser rellevant i ressenyable el fet que el diferencial respecte a la mitjana espanyola és major en les ocupacions de nivell més alt, i molt especialment en les professions associades amb titulats en segon i tercer cicle universitari. Un aspecte que pot ajudar-nos a entendre la fugida de persones amb formació elevada, que abandonen el País Valencià per tal de trobar llocs de treball millor remunerats a la resta d'Espanya o del món.

De fet, al País Valencià, tot i haver-hi una proporció similar a l'espanyola de persones que treballen en la direcció d'empreses i de l'administració (8%), hi ha una presència més baixa de tècnics i

professionals (24% al País Valencià, 27% a la mitjana espanyola), que és compensada per la major presència de persones qualificades a la indústria (24% al País Valencià, 21% a la mitjana espanyola). No hi ha al País Valencià més administratius que a la mitjana espanyola, ni més treballadors dels serveis, però sí més treballadors no qualificats. Per tant, la societat valenciana compta amb una estructura econòmica que ofereix més aviat treballs de menor qualitat que la mitjana espanyola, i a més a més, quan n'ofereix de bona qualitat els remunera pitjor.

Però tot plegat no pot evitar que a hores d'ara la pèrdua de llocs de treball siga molt superior al País Valencià que a la resta d'Espanya: un 24,7% d'aturats en el tercer trimestre de 2011 enfront d'un 21,2%: pel que fa a aturats, la societat valenciana només és superada per Andalusia, Canàries i Ceuta.

La concentració del creixement econòmic en la construcció, el sector financer i l'immobiliari també facilita la concentració territorial del creixement de la població, en els llocs on ja n'hi ha una elevada concentració demogràfica. Els majors creixements de població s'han produït a les comarques del Baix Segura, Camp de Túria i la Marina Baixa. Continuen perdent població el Racó d'Ademús, l'Alt Maestrat i els Ports. La densitat de la ciutat de València ha augmentat significativament i ja supera els 6000 residents per quilòmetre quadrat. De fet, a l'Horta (incloent-hi València) hi viuen quasi 1 de cada 3 residents valencians (30%), i si afegim l'Alacantí, el Baix Segura, el Baix Vinalopó i la Plana Alta, es concentra quasi el 60% de tota la població resident al País Valencià. En aquests moments, el 72,4% dels residents valencians viuen a nuclis mu-

nicipals de més de 20.000 habitants. Així doncs, es produeix una estructura econòmica amb una elevada ocupació de sòl i una creixent generació de residus. I si afegim la relativament reduïda despesa de les empreses valencianes en protecció del medi ambient, ens trobem amb una estructura econòmica amb una fonda petjada ecològica.

LEGITIMITAT I EFICÀCIA DE LA POLÍTICA AL PAÍS VALENCIÀ

El valor d'un sistema polític es pot observar pels nivells de legitimitat i eficàcia que aconsegueix en la persecució de les seues finalitats. Ja hem assenyalat que la correcció de la injusta situació de les dones, per mitjà de les polítiques socials, és més aviat reduïda en el conjunt espanyol i, també, al País Valencià. La societat valenciana ha experimentat durant la darrera dècada un procés gradual, però inexorable, de privatització d'allò públic. Aquesta privatització s'ha produït per una doble via. D'una banda, els serveis públics, fonamentalment l'educació i la sanitat, però també els serveis socials, han estat afeblits, finançats de manera insuficient i desatesos, pel mateix govern que havia d'enfortir-los, i a canvi s'ha aportat finançament, s'ha atès i s'ha enfortit empreses privades que actuen en eixos sectors. D'altra banda, hem estat testimonis d'un procés creixent de corrupció de la vida pública valenciana, en el qual s'ha arribat fins la implicació del mateix president de la Generalitat, en una simfonia de la confusió dels interessos generals amb els interessos particulars. Un procés que ha accentuat el distanciament entre la política professionalitzada i el subjecte polític.

Certament, la legitimitat i l'eficàcia d'un sistema polític s'han d'avaluar en relació als col·lectius que estableixen les finalitats dels esforços públics. I podríem pensar que, aleshores, el valencià ha estat eficaç i legítimat pels sectors més beneficiats per aquest procés de privatització. Tanmateix la població de referència, no s'ha de perdre de vista, és la del conjunt del País Valencià, i en eixe sentit podem afirmar, sense por a equivocar-nos, que la societat valenciana ha viscut la pitjor dècada de la seua història democràtica pel que fa a la legitimitat i eficàcia de la seua estructura política. I és així fins al punt que no podem deixar de banda la possibilitat que tot plegat ha estat una pràctica calculada de cara a deslegitimar el sistema autonòmic establert per la Constitució de 1978.

Una visió curta, molt miop, quasi cega, del concepte de legitimitat ens diria que al País Valencià es produeixen eleccions legítimes. I és ben cert que, des de 1995, les eleccions les guanya sistemàticament el Partit Popular (PP). També resulta ben probable que continuarà guanyant-les durant un cert temps més, ja que les pràctiques polítiques, especialment, del principal partit de l'oposició, el Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE-PSPV), però també de la resta de partits, no ajuden a desallotjar del govern el que ha estat i és partit hegemònic durant vint anys, si més no. De tota manera, la legitimitat d'un sistema polític depèn de la seua capacitat per ampliar les oportunitats i millorar les condicions de vida de les persones que hi participen. I, en el cas valencià, hi ha evidència de pes que mostra que la mitjana dels valencians i valencianes han empitjorat les seues posicions relatives, i restringides les seues oportunitats.

No caldrà esmentar el nivell d'endeutament de l'administració pública valenciana,

i només hem d'aportar algunes dades del sistema sanitari valencià o del seu sistema educatiu per comprovar el grau de deslegitimació i ineficàcia a què ha arribat el sistema polític a casa nostra. La societat valenciana es troba a la cua d'Espanya en les possibilitats d'accés de la seua població a l'atenció hospitalària (el 2008, si la mitjana espanyola era de 32,2 llits per cada 10.000 habitants, al País Valencià en teníem 24,4. Ara en disposa de menys dels que tenia en 2000, quan hi havia 28,2!).

Però el sistema educatiu valencià es troba en una posició relativa encara pitjor. En comparació amb la mitjana espanyola, el País Valencià presenta unes taxes d'escolarització mitjanes més baixes, una despesa pública per alumne més baixa i una taxa de graduació més baixa, molt especialment entre els homes. I és més, aquestes taxes de graduació han anat empitjorant al llarg dels darrers anys: si la taxa de graduació en ESO era del 74,7% (a Espanya la mitjana n'era del 73,4%) el curs 1999-2000, es quedava en el 62,2% (a Espanya era del 69,3%) durant el curs 2006-07. Per tant, la situació era pitjor i encara ha empitjorat més. Això per no parlar dels resultats aconseguits pels estudiants valencians pel que fa a competències lingüístiques, matemàtiques, físiques o socials, en trobar-se en totes elles entre les 3 o 4 posicions amb pitjors resultats de tot l'Estat.

Amb aquest panorama, no és estrany que l'evolució de la legitimitat del sistema polític valencià haja anat cap enrere. Si el 2002 un 23,8% dels valencians i valencianes es manifestaven favorables a un model d'Estat en què les comunitats autònomes tingueren més competències, el 2010 aquesta proporció es quedava en el 14,3%; a més, el 10,3% que deia preferir un Estat

sense autonomies passava a ser un 18,3%. Igualment, si un 35,5% deia que volia més autonomia el 2002, el 2010 es reduïa a un 23,9%; mentre els qui deien preferir menys autonomia passaven del 9,3% al 23,4%, quasi igualant els qui en volen més.

Una part d'aquest canvi pot ser explicat no només per la il·legitimitat i ineficàcia del sistema polític valencià, sinó també pel canvi que hem assenyalat en la composició de la població resident al País Valencià, que facilita o dificulta la construcció de segons quines identitats i, per tant, condiciona la conformació de determinades voluntats polítiques. Durant la darrera part de la dècada dels noranta, s'havia produït un cert increment de la voluntat de més autogovern, que ara s'ha vist capgirat. Si abans l'alteritat experimentada podia ser la de l'immigrant procedent de la resta d'Espanya, tot afavorint la conformació d'una identitat més valenciana, amb major necessitat d'autogovern, ara l'alteritat possible és la de l'immigrant estranger, tot afavorint la construcció d'una identitat més espanyola, amb una voluntat més centralitzadora.

Quan se'ls pregunta als valencians i valencianes per la seua posició ideològica, de mitjana no se situen a la dreta, s'hi troben lleugerament a l'esquerra del centre, amb un valor que oscil·la, segons les enquestes, entre el 4,5 i el 5, en la tradicional escala que va de l'1 (extrema esquerra) al 10 (extrema dreta). Tanmateix, quan se'ls ha preguntat substantivament per la seua ideologia, tenim que un 38% es declara conservador, democratacristià o liberal, un 28,1 es declara socialista o socialdemòcrata, i un 8% es declara ecologista, nacionalista o comunista. Una distribució que, tot i no ser exactament una adhesió partidària, ens

mostra una representació prou aproximada de la distribució de l'electorat valencià.

El 15 M és una data de 2011, el 15 de maig, i el nom triat per la mobilització política més rellevant dels darrers anys. Una part de la ciutadania es mobilitza per un sistema polític més legítim i més eficaç. Es mobilitza per demanar més democràcia i solucions als problemes reals de les persones. Es tracta d'un moviment ampli i divers, però s'hi pot observar una especial presència de població jove i amb formació, socialitzada durant els darrers trenta anys, procedent de sectors socials que han experimentat certa mobilitat ascendent, sobretot a través de l'educació. Una mobilització que tingué un cert impacte en els resultats de les eleccions autonòmiques i municipals, però que ha modificat ben poc el discurs i posicions dels dos principals partits valencians.

RELACIONS SIMBÒLIQUES

Al llarg del procés permanent de socialització, anem incorporant als nostres esquemes mentals les relacions simbòliques que regulen les interaccions que mantenim entre nosaltres i amb els altres. És, per això, que les institucions amb una finalitat directa en la socialització marquen moltes de les pautes comportament que després podem observar entre la població.

En els darreres temps, hem pogut comprovar com la població valenciana ha anat desvinculant-se, si no de les creences subjacents, sí de les pautes institucionalitzades per l'Església Catòlica. Si l'any 2000, trobàvem que un 40% de valencians declarava no anar mai o quasi mai a oficis religiosos, el 2010 aquesta proporció havia pujat fins el 66,5%: 2 de cada 3 no tenen hàbit d'assistir

als oficis religiosos. Potser això explicaria, en part, la necessitat en què es veu l'Església Catòlica institucionalitzada de sortir, cada vegada més, a l'espai públic, polític, per fer arribar les seues consignes a la població, puix que ja no la troba als temples cada diumenge.

Ja hem dit que el fracàs escolar és més elevat al País Valencià que a la resta d'Espanya, i que aquest fracàs, en comptes de corregir-se, ha anat augmentant. Aquest procés d'empitjorament s'ha acompanyat d'un de privatització, com ja hem assenyalat. I a hores d'ara, els nivells educatius de la població valenciana continuen sent inferiors als de la mitjana espanyola, com ja fa temps que passa. Aquesta dada ens posa sobre la pista de moltes altres: ocupació, plantejament i resolució de conflictes, capacitats en la presa de decisions personals i col·lectives, innovació, etc.

Els usos lingüístics del valencià han viscut un període de retrocés, explicat majorment per la creixent presència de població al·lòctona, amb un impacte molt especial en comarques tradicionalment valencianoparlants. En les comarques de l'Alacantí i el Camp de Morvedre, 1 de cada 4 residents (un 25%) han nascut a comunitats autònomes diferents de la valenciana, mentre que a la Vall d'Albaida aquesta xifra només hi és d'un 7%. I a la Marina Alta i al Baix Segura més de 4 de cada 10 residents han nascut a països diferents a Espanya. En conjunt, un 36% de la població actualment resident al País Valencià ha nascut fora del seu territori, però hi ha comarques, com ara el Baix Segura, la Marina Alta i la Marina Baixa, on la població al·lòctona supera el 50%, i d'altres, com ara el Baix Maestrat, l'Alacantí o la Plana Alta on supera el 40%. Només a l'Alt Maestrat, els Serrans, l'Alt Palància,

el Comtat, la Vall d'Albaida, la Costera i la Ribera Alta la proporció de població al·lòctona s'hi queda per sota del 20%. Però també és cert que aquest procés ha anat acompanyat d'una política lingüística molt feble, quan no contrària a la normalització del valencià, com per exemple en les dotacions per al sistema educatiu o la política de mitjans de comunicació, i tampoc la població autòctona ha incrementat el seu ús social del valencià.

Tot plegat adobat amb un seguit de processos de gran abast que menen a la mercantilització de la cultura (indústries culturals, homogeneïtzació, globalització, etc.) i a la patrimonialització de les tradicions (indústries turístiques, creixement associatiu, localisme, etc.), tot desdibuixant i redefinint els nostres límits identitaris.

CONCLUSIONS

La societat valenciana ha d'estar ben alerta a les tendències que s'han apuntat al llarg d'aquest article. Són d'especial importància per al futur del progrés i la convivència en el nostre territori, per l'abordatge de les incerteses i les pors amb les quals inexorablement vivim. No hi ha cap manera de predir el futur, el millor que es pot fer és participar i treballar en la seua construcció. I, com deia el conill de la història d'Àlícia en el País de les Meravelles, no és suficient córrer, cal córrer almenys tan ràpid com ho fa la resta. L'evolució de les dades posades damunt la taula no és bona ni de bon tros, però això no significa que aquestes tendències no puguin ser corregides amb l'acció meditada i decidida d'una societat conscient de les seues febleses, però també de les seues forteses.

A partir de l'anàlisi ací esbossada es pot concloure que hi ha algunes qüestions que podrien assolir una rellevància particular:

1. El tracte que donem a la desigualtat de gènere, especialment en aspectes com la distribució de tasques o les retribucions, tindrà un impacte general considerable, no només sobre els components del creixement demogràfic, sinó també sobre l'evolució de la nostra estructura econòmica, i encara més si tenim present que a hores d'ara les dones comencen a partir d'uns nivells formatius superiors als dels homes.

2. El tracte que donem a la població al·lòctona en l'economia, la política i la cultura també tindrà efectes destacats sobre la nostra evolució futura, ja que són una proporció important i, encara que els fluxos puguin alentir-se, majoritàriament són aquí per romandre-hi. Aquesta major diversitat pot ser plantejada com una feblesa o com una fortalesa. La nostra capacitat per incloure i compartir amb ells les nostres experiències col·lectives, així com participar de les seues, pot convertir-se en una pedra angular de l'evolució futura de la societat valenciana.

3. En les eixides que es troben, en les possibilitats que es puguin obrir, pel que fa a l'evolució econòmica, caldria no cometre les mateixes errades i no posar totes les pedres al mateix muntó, estar atents a una diversificació de l'activitat, que pot millorar el tracte que donem al medi ambient i a les persones que hi viuen, tot oferir-los un ventall d'oportunitats més ample. Cal revertir els processos en raó dels quals la població valenciana presenta febleses formatives, en comparació a l'entorn espanyol i europeu. Però també estar atents als processos d'inversió de capitals, públics i privats, per tal que les activitats promogudes siguen

d'interès general, a mitjà i llarg termini, i no informades per expectatives de guanys particulars a molt curt termini.

4. Potser una de les primeres accions col·lectives que es planteja com una necessitat seria la mobilització d'una part rellevant de la societat amb l'objectiu de relegitimar el sistema polític valencià, de fer-lo eficaç per a la resolució dels problemes compartits i, per consegüent, capaç de donar cabuda, de debò, a veus diverses. Una mobilització de la societat que transforme l'actual política partidària, privatitzada, per convertir-la en una política compromesa amb la societat a la qual serveix, i que siga una vertadera política pública. Un acció que reforce la voluntat d'autogovern de la societat valenciana, en lloc d'afeblir-la.

5. I no podem oblidar, finalment, el compromís col·lectiu amb la millora dels aspectes relacionats amb l'educació, formal o informal, reglada o no reglada. Cal introduir canvis culturals que transformen la percepció del valor la cultura i la formació al País Valencià. No només pel seu impacte en el sistema econòmic, sinó per la seua capacitat de generar processos creatius i innovadors, en tots els àmbits. Que bona falta fan, en aquest temps de destrucció i reculada, d'incertesa, d'impredictibilitat, i de conflictes.

No tinc cap dubte que hi ha moltes qüestions que s'han quedat per tractar. I aspectes de la vida social quotidiana, com a valencians i valencianes, que preocuparan sectors rellevants de la nostra societat. M'ha semblat, però, que els abordats en aquestes ratlles poden ser els més rellevants per al nostre futur en comú. Siga com siga, ja és bona cosa que obrim un bon debat públic, i compromès en l'acció, sobre aquelles qüestions que cada un de nosaltres, individualment o col·lectiva, pensem que poden ajudar a millorar les nostres condicions de vida. És l'única manera de gestionar la incertesa, perdre la por, i aproximar-nos a les tendències socials col·lectivament desitjades, en comptes d'acceptar la fatalitat d'un futur no decidit per nosaltres. □

1. Hem calculat aquest índex considerant que l'edat de dependència juvenil s'ha vist incrementada amb el temps, i usar el referent tradicional dels 15 anys no és adequat quan les noves generacions abandonen la llar dels progenitors i entren al mercat laboral efectiu més aviat prop dels 30 anys. Així, el referent emprat ha estat 25 anys.